

11. Zánik jazyka

5/12/06

1. Kdy je jazyk „mrtvý“?

„a language is considered to be extinct when there is no longer a speech community using [it]“ (Brenzinger & Dimmendaal 1992: 3)

„a language dies when it ceases to be used for any purposes of regular spoken communication within a speech community“ (Thomson 2001: 224)

Problém 1

- Hebrejščina byla „oživena“, ale byla kdy „mrtvá“?
- Jsou latina nebo sanskrť „mrtvé“ jazyky?
- Je-li latina „mrtvý“ jazyk, „zahynula“?

Problém 2

- Kolik mluvčích vytváří řečovou komunitu?
- Je jazyk s jediným mluvčím „mrtvý“?
- Co tzv. *rememberers*?

Problém 3

- Kdo je mluvčím jazyka?
- Rodilý mluvčí?
- Plně kompetentní (plynulý) mluvčí?
- Jak vnímá kompetenci (plynulost) řečová komunita?
- Co tzv. *semi-speakers*?

- zánik variety vs. celého jazyka

2. Jazyková směna *language shift*

Radikální zánik jazyka

- a) varieta zaniká SMRTÍ svých mluvčích
- b) varieta zaniká fyzickou nebo sociální DESINTEGRACÍ jazykové komunity
- c) varieta zaniká náhle, jako důsledek ROZHODNUTÍ jazykové komunity

Příklady

- přírodní katastrofa: jazyk TAMBORAN na indonéském ostrově Sumbawa zanikl při/po výbuchu sopky v roce 1815
- genocida: TASMÁNŠTINA, jazyk YAHI (Kalifornie) aj.
- reakce na extrémní represi: strategie „neviditelnosti“, jazyk LENCA (Salvador)
- komunitní rozhodnutí: 1930 schůze představitelů komunity YAAKO (Keňa), rozhodnutí učit děti pouze MASAJŠTINU
- většinou: varieta zaniká postupně JAZYKOVOU SMĚNOU

„Most case of shift [...] seem to involve an unconscious agreement that is slowly forced on the community by social forces within the community itself“ (Winford 2003: 257)

Stadia jazykové směny (Batibo 1992)

STADIUM	UŽÍVÁNÍ AL	KOMPETENCE V AL
monolingvismus (AL)	exkluzivní	normální
bilingvismus	diglosie	normální
bilingvismus	rozpad diglosie, ztráta domén	normální
bilingvismus	minimum domén	omezená
monolingvismus (NL)	žádné	žádná

- stadia jazykové směny nejsou diskretní: různé subkomunity nebo individuální mluvčí mohou být v různých stadiích
- a) „KVANTITATIVNÍ“ *attrition*: prudké snížení počtu mluvčích a komunikativních domén
- b) „KVALITATIVNÍ“ *attrition*: redukce kompetence (viz 4.4)

Makrosociální determinanty

- a) demografické asymetrie: MAJORITA VS. MINORITA
- b) asymetrie socioekonomických a politických statusů etnolingvistických komunit: DOMINANCE VS. SUBORDINACE
- c) modernizace, industrializace, urbanizace: desintegrace AUTONOMNÍCH struktur etnolingvistických komunit
- d) globalizace, medializace: ztráta IZOLACE

Mikrosociální, resp. sociolingvistické determinanty

- jaz. směna je součástí KULTURNÍ ASIMILACE, ale ne nutně jednoznačné korelace
- a) SOCIOEKONOMICKÉ hodnoty jazyků v kontaktu
- b) SYMBOLICKÉ hodnoty jazyků v kontaktu
- c) etnolingvistická IDEOLOGIE
- skupinová (etnická) VITALITA = „that which makes a group likely to behave as a distinctive and collective entity within the inter-group setting“ (Giles 1977: 308)
- větší skupinová vitalita koreluje s větší LOAJALITOU k AL

3. Ohrožené jazyky a jejich revitalizace

„Languages have died throughout human history... It is not immediately clear to me why we should try to preserve them.“ (M. Blake, *Speak, cultural memory, New York Times*, 30. 9. 2000)

- biologická metaforika: „smrt“ jazyka, revitalizace = „znovuoživení“ apod.
- ale: jazyky nejsou biologická individua!
- hysterické, emocionální, zodpovědné, racionální, technokratické atd. přístupy

Fakta: současné jazyky podle počtu mluvčích

- 50% lidí: 10 největších jazyků
- úřední jazyky podle států (2000: 195 států): 51 angličtina, 30 francouzština, 23 arabština, 20 španělština, 8 portugalština
- 63 států s jinými úředními jazyky
- cca 50% jazyků: <10 tis. lidí
- cca 30% jazyků: <1 tis. lidí
- 1500: 15 tis. jazyků (odhad)
- 2000: 6-8 tis. jazyků (odhady)
- 2100: 600-3000 jazyků (prognózy: Krauss vs. Wurm)

Krauss 1992

- dnes cca 6000 jazyků
 - 3000 Asie a Pacifik (850 PNG, 670 Indonésie, 380 Indie atd.)
 - 1900 Afrika (410 Nigérie, 270 Kamerun, 210 DR Kongo atd.)
 - 900 Amerika (240 Mexiko, 210 Brazílie atd.)
 - 275 Evropa a Blízký Východ
- odhad: 90% zanikne nebo bude odsouzeno k zániku do 2100; zbyde 600

- „catastrophic destruction of the linguistic world“
- srov. ohroženo 10% druhů savců, 5% ptáků

Fakta: míra dokumentace (Noonan)

- detailní gramatika pro 500 jazyků
- nástin gramatiky pro 2000 jazyků
- dokumentace několika slov a/nebo vět pro 2500 jazyků
- žádná dokumentace pro 2000 jazyků

Stupeň ohroženosti

1. neohrožené *safe, viable*: cca 10% jazyků
2. ohrožené *endangered, threatened*: cca 40-70% jazyků
3. zanikající, odsouzené k zániku *moribund*: děti se jazyk neučí, cca 20-50% jazyků: např. 225 z 250 Austrálie, 149 z 187 USA/Kanada (45 z 50 Aljaška)
4. zaniklé *extinct*

Crystal 2000	<i>safe</i>		<i>endangered</i>			<i>extinct</i>
Krauss 1992	<i>safe</i>		<i>endangered</i>		<i>moribund</i>	<i>extinct</i>
Kincade 1991	<i>viable</i>	<i>viable but small</i>	<i>endangered</i>		<i>nearly extinct</i>	<i>extinct</i>
Wurm 1998	–	<i>potentially endangered</i>	<i>endangered</i>	<i>seriously endangered</i>	<i>moribund</i>	<i>extinct</i>

Revitalizace

- Fishman 1991: podstatný je INTERGENERAČNÍ PŘENOS; úřední status a užívání v médiích a ve školství nejsou postačující podmínkou

- 90. léta 20. stol.: lingvisté si uvědomují krizovou situaci, vznikají organizace pro dokumentaci a zachování ohrožených jazyků; reflexe v médiích a u politiků

Komunitní revitalizační akce

- MASTER-APPRENTICE LANGUAGE LEARNING PROGRAM (Kalifornie 1993–): starší mluvčí, mladší často příbuzný, 10-20 hodin týdně konverzují v ohroženém jazyce
- LANGUAGE NEST PROGRAMS (maorština, havajština, mohawk): imerzní program: totální ponoření, začíná se s předškolními dětmi, celý den ve škole slyší pouze daný jazyk; např. Havaj 27 škol, finanční podpora, mnoho mladých havajsky mluví plynule
- běžné vyučování jako cizímu jazyku

4. Redukce kompetence v AL

- a) nedostatek příležitostí používat AL, zapomínání struktury a lexika: „*rusty*“ *speakers, rememberers*
- b) ABNORMÁLNÍ AKVIZICE, omezený datový input: „polomluvčí“ *semi-speakers*, finální mluvčí *terminal speakers*

Strukturní projevy

- a) tranfer z NL
- b) autonomní inovace: redukce a simplifikace
 - redukce alomorfie a nepravidelností (2)
 - redukce flexe
 - redukce subordinace
 - redukce „příznakových“ kategorií (2)
 - více analytických konstrukcí a perifráze (2)
 - rigidnější slovosled (1)

- (1) MINNESOTSKÁ FINŠTINA
 G1 *mieheldä kuoli äiti miehan äiti kuoli*
 G4 – *miehan äiti kuoli*
 muž.ABL zemřel/a matka muž.GEN matka zemř.
 „zemřela mužova matka“

- (2) GAELŠTINA (EAST SUTHERLAND)
rium ri mis' „to me“ „mně“ (recipient)
dhomh orn mis' „for me“ „pro mě“ (benefaktiv)
 PREP.1SG PREP.já

- a) strukturní změny při jaz. zániku jsou TYPOVĚ SHODNÉ se změnami v jiných kontaktních situacích (Dorian 1981)
- b) strukturní změny při jaz. zániku jsou UNIKÁTNÍ (Sasse 1992)
- c) strukturní změny při jaz. zániku jsou TYPOVĚ SHODNÉ se změnami při rané akvizici L2 a při pidžinizaci (Winford 2003)

5. Významné případové studie

- Dressler & Wodak-Leodolter 1977: zánik bretonštiny ve Fr.
- Gal 1979: jaz. směna z maďarštiny do němčiny v Burgenlandu
- Dorian 1981: zánik jedné variety gaelštiny ve Skotsku
- Sasse 1991: zánik albánštiny v Řecku

Úkol

Noonan, Michael. 1996. The fall and rise and fall of the Chantyal language. *Southwest Journal of Linguistics* 15, 121-136.

<http://www.uwm.edu/~noonan/LANGLOSS.pdf>

Základní literatura

- Batibo, Herman. 1992. The fate of ethnic languages in Tanzania. In: Brenziger 1992, 85-98.
- Brenziger, Matthias (ed.) 1992. *Language death: Factual and theoretical explorations with special reference to East Africa*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Campbell, Lyle. 1994. Language death. In: Asher, R. E. (ed.) *The encyclopedia of language and linguistics*. Vol. 4. 1960-1968. Oxford: Pergamon Press.
- Campbell, Lyle & Martha C. Muntzel. 1989. The structural consequences of language death. In: Dorian 1989, 181-196.
- Dorian, Nancy C. 1981. *Language death: the life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Dorian, Nancy C. (ed.) 1989. *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dressler, Wolfgang U. & Ruth Wodak-Leodolter. 1977. Language preservation and death in Brittany. *International Journal of the Sociology of Language* 12, 33-44.
- Fishman, Joshua A. 1991. *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. (ed.) 2001. *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hale, Ken et al. 1992. *Endangered languages*. (= *Language* 68, 1-42.)
- Gal, Susan. 1979. *Language shift: social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Grenoble, Leonore A. & Lindsay J. Whaley (eds.) 1998. *Endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janse, Mark & Sijmen Tol (eds.) 2003. *Language death and language maintenance: Theoretical, practical and descriptive approaches*. (= *Current Issues in Linguistic Theory*, 240.) Amsterdam: John Benjamins.
- Krauss, Michael. 1992. The world's languages in crisis. *Language* 68, 1-42.
- Robins, R. H. & E. M. Uhlenbeck (eds.) 1991. *Endangered languages*. Oxford/New York: Berg.
- Sasse, Hans-Jürgen. 1991. *Arvanitika: die albanischen Sprachreste in Griechenland*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Sasse, Hans-Jürgen. 1992. Theory of language death. In: Brenziger 1992, 7-30.
- Sasse, Hans-Jürgen. 1992. Language decay and contact-induced change: similarities and differences. In: Brenziger 1992, 58-80.
- Thomason, Sarah G. 2001. *Language contact: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Winford, Donald. 2003. *An introduction to contact linguistics*. Blackwell.